

DVE TRI

MIKLAVŽ KURET

o slovenskem hudiču

(Slike panjskih končnic po zbirki Etnograf. muzeja v Ljubljani)

Slovenski hudič je imenitna oseba. Vsak dober Slovenec ga vzame sleherni dan kdo ve kolikokrat v misel... V dolgih stoletjih si je nabral zanj nič koliko nazivov, grdo zvenceh in zaničljivih, spoštljivih in olepševalnih. Kdo bi jih naštel? Hudič, hudir, hudiman ali hudimar, vrag, šent, hudoba in hudobec, zlodej in zlomek, parkelj, peklenšček, bognasvaruj...

Koliko pa je Slovencev, ki bi se zavedali, da ta hudič ni samo hudobni duh, ki ga poznamo iz krščanskega nauka, da ima marveč svojega davnega predhodnika v poganski dobi Slovencev in da se prepletajo v njem različne postave iz slovenskega bajeslovja?

Spodobi se, da o tako imenitni osebi vemo nekoliko več kot samo to, da bi bilo prav, ko bi nam bila malo manj na jeziku...

Seči nam je daleč, daleč v sivo preteklost naših poganskih prednikov. Sami drobci so nam preostali in še

Hudič žene pogublence v peklenko žrelo

Njegov po poli brat je Jarnik ali Jarilo, božanstvo poletne vročine in lova. Jarnik s pomočjo svoje matere ustrelil svojega po poli brata Kresnika-Vesnika, ker se polakomni njegovih zakladov. Zato ga zadene prekletstvo nebeškega vladarja, da mora kot Divji lovec goniti divji lov. Jarnik - divji lovec je zametek staroslovenske postave hudiča.

Dobimo ga tudi v živalski inačici, ki se nam je ohranila v povedki o Zlatorogu. Krésnik - Vesnik je dobil tu obliko planinskega kozla z zlatimi rogovi, ki so ključ do bajnih zakladov v Bogatinu. Njegov po poli brat je v tej povedki Zeleni lovec. Le-ta s strelom v božanstvo dobi oblast nad čarovnim izstrelkom, ki nikoli cilja ne zgreši. Tako nastane tudi drugod znani lik »Čarostrelca«. Tudi Zelenega loveca zadene prekletstvo. Zdaj se potika po gorah in zavaja predrzne lovce v pogubo.

Iz teh prastarih poganskih ostalin je nastala prva podoba slovenskega hudiča. Božanstvo se je ponižalo v demona, ta pa je ohranil na sebi dokaj potez, ki spominjajo na njegov bajeslovni izvor.

Hudič nagaja ženskam pri kuhi

te s težavo luščimo iz večkrat zakritih in pomanjkljivih povedk. Postopati moramo kakor nekdo, ki hoče iz maloštevilnih ostankov kake starinske slike ustvariti nekdanjo celoto.

Poganski Slovenci so vérovali v nebeškega vladarja, ki je imel različna imena (Svarog, Perun, Svetovid). Tudi njegova družica, sestra in žena hkrati, se je javljala v različnih podobah; ime ji je bilo Vidoslava ali kratko Vida. Bila je kraljica Belih žen, zato tudi kraljica noči (Lepa Vida), a tudi kraljica mrtve, zimske narave (Torklja, Perhta) in kraljica smrti (Smrtnica, bela žena Smrt). Sin nebeškega vladarja je bil Svarožič, Božič, najpogosteje Krésnik imenovan; bil je božanstvo sonca. Njegov lik se prepleta z likom Vesnika, boga pomladi.

Hudiči perejo in škrobijo ženske spodnjice

Hudič brusi ženski jezik

Stari slovenski vrag je vedno zelen, zato so ga imenovali ponekod Zelenjuha ali Zelenjaka. Pripisujejo mu gospostvo nad mrtvo, nerodovitno naravo. Imenovali so ga tudi šent. Rad se je zadrževal v vodi. V slapu je — tako so pravili — umival svojo mater, vilo-belo ženo. Kadar je padal dež med soncem, so pravili, da Vrag ali šent tepe svojo ženo. Stari Slovenci so pripovedovali, da je Vraga mogoče videti ponoči, ko divjá na iskrem beleu čez polja ali pa se vozi v žareči kočiji mimo mest, kjer so skriti krivično pridobljeni zakladi. Včasih jezdi tudi na kozlu ali pa se vozi po

zraku in ima vprežene štiri lesene vrane. Temu ali onemu se je prikazal kot velik, zelen mož z dolgimi, iz ust štrlečimi zobmi. Drugi so ga spet videli kot majhnega možiča. Vsakokrat pa je hitro zrasel, da je segal kar preko strehe. Človek mu je moral hitro ubežati, da ga ni požrl.

Valvazor poroča o nekem mlinarju blizu Pleterij na Dolenjskem, ki ni mogel obstati v svojem mlinu, ker mu Vrag ni dal, da bi mlel. Kadar je mlinar vodo zaprl, mu je Vrag ponoči odprl zatvornice, da se mu ni nabralo nič vode. Če so pa kolesa tekla, mu je šent ponoči vodo spuščal, da spet ni mogel mleti. Baje so ljudje videli Vraga, kako je vsakokrat, kadar je mlinarju katero zagodel, smuknil v vodo. Ponoči je prihajal k mlinarju v izbo, ga vlačil iz postelje in mu kratko in malo ni dal miru. Tako je mlinar nazadnje pustil svoj mlin in se preselil drugam.

Vrag je imel tudi oblast nad dušami umrlih. Zanimiva je vera naših prednikov, da privzamejo duše umrlih živalsko podobo in da jih vrag v določenih časih žene v svoje podvodno kraljestvo. Tako pravijo Slovenci ob Muri, da podi ribe, ki da se gnetejo po reki navzgor kakor ovce pred ovčarjem. Drugi vedo povedati, da preganja mačke; po osem velikih mačk si vpreže in se vozi z njimi gor in dol; v rokah ima bič, in kadar začno mačke krnjavkati, poka z bičem po njih. Zlasti pa je zanimivo in splošno znano, da polhe pase. O tem je

Hudiči vodijo Martina Lutra in njegovo Katrico

V isti podobi imenujejo Vraga na Koroškem in Primorskem Čateža. Čatež ima že rogč, dolga ušesa in brado. Svojo postavo lahko spreminja: v travi ni večji kakor travna bilka, v gozdu pa je še večji kakor drevo. Zavraten je, ljudi plaši in zavaja. Če ga pa kdo razdraži, kotali kamenje in skale po pobočjih, da podsujejo človeška bivališča.

S tem pa smo že prišli do druge vrste bitij, ki so tudi prispevala svoj delež k predstavi Hudiča. To so različni škratje. Škratje gospodujejo po veri starih Slovencev v tišini delujočim, skrivnostnim naravnim silam in pod zemljo skritim rudnim zakladom. Marsikakšna poteza Škratov je prešla na Hudiča in obratno. Ločiti moramo vsaj tri vrste Škratov: gozdne škrate, imenovane Lésnike (ker se gugajo po vejah, jim pravijo tudi Gugljaji), gorske škrate in domače škrateljne (pravijo jim tudi Gospodarčki ali Enci). Zlasti gorski škrati so dali slovenskemu Hudiču dosti potez. Tako je znana bajka, da so bivali Škratje sprva zelo blizu ljudi in da so bili ljudem strašna nadlega. Slovenci so že takrat radi »šentovali« in če je kdo kakšno reč preklel, češ »Škrat te vzemi!« je bil Škrat precej pri roki in je stvar odnesel v svoj brlog. Tako se je preselil tudi znani »Hudičev boršč« iz ravnine na pobočje pod Grintovec. Pravdala sta se namreč zanj, tako povedka pripoveduje, dva kmeta iz loške okolice. Dolga je bila pravda in zmerom bolj sta bila zagrizena. Nazadnje premaga jeza enega izmed obeh, da se zaroti: »Če gozd ni moj, naj ga Hudič vzame in odnese na vrh Grintovca!« Gozd res ni bil njegov. Hudič ga je zgrabil, da bi ga odnesel, kakor je kmet želel. Pa preden je došel vrh gore, je pod Svetem Jakobu dan zazvonilo. Tedaj je izgubil Hudič svojo moč in moral je pustiti gozd tam, kjer ga vidimo še dan-

Hudič podpira ženski naškrobljeno spodnjico

pisal že stari Valvazor. On ve povedati, kako so slišali stari polharji včasih ponoči v gozdu tleskanje in pokanje, kakor če vozniki pokajo z biči. Kmalu nato je pridrla silna množina polhov. Kmetje, ki so jih pričakovali, so urno zmetali nanje suknjiče in škornje. Polhi so se zarili v nastavljenec stvari in kmetje so jih ondi lahko polovili. Kaj takega pa se primeri samo ob sobotah in drugih svetih časih. Polhi da so se zato zatekali v človeško obleko, ker Vrag potem nima nobene oblasti več do njih. Izkušeni polharji so še dodajali, da se sliši za pokanjem oster žvižg. Pri tretjem žvižgu se prikaže sam »nesveti gospodar« teh živalic. Človek, ki ga zaloti Vrag na svoji poti, naj se stisne v kakšen kot, sicer ga butne v stran. Vrag polharjem tudi rad nagaja: proži jim pasti, da se prazne zapirajo. Na pogled je strašen: do pasu je človek, od pasu navzdol pa kozel.

Hudiči peljejo Pegamovo dušo (Pegam in Lambergar)

Hudiči spreminjajo stare ženske v mlade

današnji... Pozneje so se morali škratje umakniti, ker jih je zagovoril sam papež. Docela jih pa ni mogel spraviti s površja zemlje in jih pognati pod zemljo, ker ni bil čisto brez greha...

Škrat človeku ni vedno sovražen. Če mu prodaš svojo senco, ti nanosi vsega, kar si želiš. Skrbeti mu moraš za hrano — najrajši je proseno kašo — in na okno moraš položiti tisto, česar bi rad dobil. Škrat nato drugod nakrade in tebi nanosi. Toda s tem, da si Škratu

(Nadaljevanje na str. 165)

Klečal je bil prej zraven ležišča, tega revnega ležišča, zdaj kar zagrebe glavo k njej in se potegne po kolenih čisto zraven. Oh, ta Tone! Kakor otrok si ti, Tone, komaj čakaš, da te kdo poteši!

»Tone!« reče Liza, da se komaj sliši.

»Tone!« pravi še enkrat. »Nikar ne bodi preveč žalosten! Jaz zdaj grem in bom zgoraj zate Boga prosila, da bi se ti nič hudega ne zgodilo. Nič nikar ne jokaj! Vidiš, ata so že gori! Burga je tam in Peter! Ti se bodo že zavzeli zame, nič ne skrbi in nič naj ti ne bo hudo!«

»Ne govori tako, Liza,« je bruhnil Tone med jokom. Še bolj na glas je zavekal, tako so ga te besede stisnile.

»Tone!« je čez nekaj časa začela Liza. Teško so ji že prihajale besede iz ust. Marsikaterikrat se je vmes ustavila ali zahrknila. Zdaj je glas prihajal glasnejši, pa spet potihnil, da se je komaj razločilo.

»Tone!« je rekla. »Z nobenim človekom ne bi živela tako srečno, nikogar ne bi bila bolj vesela kakor tebe! Tako dober človek si, tako dobrega srca! Le glej, da si boš izbral kakšnega drugega dekliča in si pripeljal namesto mene ženo na dom, ko mene ne bo več! Samo če boš tako napravil, se mi bo zdelo prav tam gori. Vidiš, nama ni bilo dano, da bi vzredila sinčka in ga postavila na noge, revček je umrl tako majhen. Vreskovina pa mora ostati, ti ji moraš poskrbeti za gospodarja domače krvi, ko bodo hudi časi v kraju. Vem, da bi me ata kregal, če ti tega ne bi naročila, kregal bi me, ko bi se gori prvič srečala!«

»Ne, Liza, ne! Samo tebe sem imel rad, samo tebe bom imel zmerom v srcu kakor dolgo bom živ!« se je na vso moč v solzah in hlipu zarotil Tone.

»Nič nikar ne govori tega, Tone! Če me imaš kaj rad, napravi tako, ko bom umrla. Ne žali se predolgo, ko me ne bo več! Ti in Vreskovina, oboje bi prišlo na nič, če me ne bi hotel poslušati! Lej, jaz tako preč, da me ne boš mogel doseči, ti pa tu spodaj — kakor bi se podil za senco — pa tako dober človek! Zakaj bi se grenil. Zares, Tone, če me imaš le malo rad, zdaj mi obljubi, da ne boš ostal sam! Toliko je dal ata na nas, tega bi mu ne smeli napraviti, da bi ob tistem času, ko se spet gori najde vsa naša družina, spodaj tuj gospodar na široko sedel čez Vreskovino! No, Tone, daj, obljubi mi!«

»Obljubim, Liza!« je zajecal Tone.

Ves ogromni život se mu je tresel od joka.

Zdaj so se še Lizi zasvetile solze. Oh, ti vedi, če ji ni obšlo žal za tisto, kar je rekla!

Ti vedi!

O moj Bog, moj Bog!

Vsi trije so jokali.

Kako dolgo je bilo tiho. Samo ljubo smrkanje se je slišalo, nič drugega, nobenega glasu.

Spet sta se končno kar na lepem, kot bi se bila oba hkrati ustrašila, če nista kaj zamudila, ko bi se dalo še pomagati — spravila na noge in ji zdaj eden, zdaj drugi poskušala z ruto ustaviti kri. Gradišar pa ji je ponujal vodo.

»Kar pustita! Saj mi ne moreta pomagati!«

To so bile njene zadnje besede, tako tihe kakor č metulj spne krila.

Potem pa se je nenadoma vzpela, strmo pogledala k vratom in omahnila vznak.

Kot bi bila vzdihnila. »To...« se je zdelo.

Pa je že obležala mrtva.

(Iz povesti »Zavetje v Pečevju«.)

(Nadaljevanje s str. 163)

svojo senco prodal, si mu prodal svojo življenjsko moč. Kmalu začne hirati in umreš. Škrat pa si s tvojim življenjem podaljša lastno življenje in mladost. Zakaj umrljiv je kakor druga bitja... Človeške duše Škrat ne mara.

Krščanski Hudič pa je drugačen. Njemu gre predvsem za dušo.

Sele s krščanstvom je dobil Hudič tiste značilne poteze, ki jih pozna krščanska predstava hudega duha. Prehodna postava so tako imenovani Kanihi, angeli, ki so bili Luciferjevi, a se Bogu niso uprli.

Slovenski hudič iz krščanske dobe ima vse tiste značilnosti, ki jih ima hudič po vsem krščanskem svetu in kot ga dobimo upodobljenega na starih gotških katedralah. Takšen je Hudič, ki ga upodablja ljudski umetniki na značilnih slovenskih panjskih končnicah. Ta Hudič je glavar pekla in samo duše lovi. Ljudem nastavlja zanke, izrablja njihovo stisko, da se zavrejo ali pa da mu naravnost prodajo dušo. Najmenitnejša slovenska povedka, v kateri nastopa krščanski Hudič, je povedka o Trentarskem študentu. Starši so mu nosili živež od doma v mesto. Ali pozimi je zapadlo v Trenti toliko snega, da so bile vse hiše zamedene in nihče ni mogel zdoma. Trentarski študent je v mestu neizrečeno stradal in v največji sili se je zapisal Hudiču, da mu je denarja prinesel. Toda pravočasno se je zbal za svojo dušo. Zatekel se je k Šembilji, ki mu je povedala, kako naj se hudiča odkriža. Študent je storil po njenem navetu in Hudič mu ni mogel več škodovati.

Nič manj pogosto ni Hudič navadna smešna postava. Takšen je skoraj vseskozi na pretežni večini ljudskih upodobitev. Samo poglejte si naše panjske končnice! Zanimivo je, da je Hudič takšen že v najstarejših srednjeveških misterijih krščanske Evrope. Ni pavliha, ampak oseba, ki povsod kratko vleče in ki se na njen račun brumna publika prisrčno zabava.

Slovenski Hudič je tako vsestranski, da si celo — smrt privoščiči. V slovenskem ljudskem zakladu različnih povedk jih je lepa vrsta takih, ki pripovedujejo, kako je Vrag konec storil. Take povedke so očitno prenesle na lik Hudiča značilno potezo poganskega zemeljskega demona, Škrata. Tako je znana povedka iz Mežiške doline, ki pripoveduje o čevljarju, kateremu je Vrag hodil pomagat. Nekega kvatrnega večera je pričel Vrag, a je samo skozi okno pogledal in posmehljivo dejal čevljarju: »Čevljar, kaj tako pozno delaš?« Čevljarju se je za malo zdelo, da mu Vrag ne mara priti pomagat, zato je pograbil kopito in usekal Vraga po gobcu, da se je kar prevrnil. Pobral se je in rekel čevljarju, naj ga še enkrat udari. Toda čevljar je vedel, da Hudoče ne smeš nikoli dvakrat udariti. Zato se mu je izmuznil in rekel: »Jaz koj k prvemu tako udarim, da je dosti.« Vrag se je zgrudil, strašno zatulil in se zvalil v jarek. Drugo jutro je ležal v jarku crknjen konj. Ko je pripeljal čevljar sosedu, da bi skupaj spravila konja iz jarka, konja ni bilo več. Jarek pa se še danes imenuje Vražji graben...

Tako vidimo, da je ostal slovenski Hudič prav za prav do današnjega dne nekaj močno različnega od tistega, kar naj bi bil po naukih naše vere. Ohranil je na sebi polno potez, ki izvirajo iz sive poganske davnine. V njem se prepletajo različne bajeslovne postavne starih božanstev in demonov.

Slovenski Hudič torej ni enovit, ampak je trojen in četveren...

Če Slovenci takšno pošast kličemo na pomagáj — ali je kaj čudnega, da nas ... vrag jemlje?

Rešitev šahovskega problema in ugank v 8.-9. številki:

1. Sf1! Lh6 (nujno, ker je grozilo: Sd2 ter Sb1!), 2. Sg3 Lg5 (lovec mora nadzirati polji c1 in d6), 3. Se4 Lf4!, 4. Sc5 Lg3, 5. Se6 Le5, 6. Sg5 Lg3 (ali poljubno), 7. Sf3 (ali pa Se4) in črni nima več obrambe proti Sd2 in Sd4.

Zelo mična študija s skakačem za »tempo«.

Mnogi reševalci so se močno potrudili, da so strli debeli oreh.

Zreb pa je nagradil te-le:

1. Lučarja Antona, 2. Ferjana Maksa, 3. Motnika Rudolfa.

Rešitve problema v tej številki pošljite do 1. decembra 1942 na uredništvo »Obiska« (šah), Ljubljana, Kopitarjeva 6.

1. Vneta iskalca zaklada bi bila morala pomisliti, da je drevo v tem dolgem času precej zrastle. Vrh sence je bil torej tedaj, ko so zaklad zakopali, mnogo bliže deblu.

2. Oglej si natančno: a) vrsto knjig, b) pismi na mizi ter c) lonček za lepilo in dognal boš vsaj tri poglavitne neskladnosti.

Mnogi reševalci so našli pravilne odgovore, navajali pa bomo samo imena tistih, ki jim je bil žreb naklonjen:

1. Verčun Mile, 2. Palčnik Lojzika, 3. Ratar Venceslav, 4. Grobeljnik Srečko, 5. Petan Ciril, 6. Barbič Metka.

Vsi ti prejmejo običajne knjižne nagrade.

Rešitve ugank v tej številki pošljite na uredništvo »Obiska« (uganke) do 1. decembra 1942. Ljubljana, Kopitarjeva 6.

Reševalce čakajo spet lepe knjige, ki jim jih bo razdelil žreb.